

EEEH Dergi

Eşit, Erişilebilir, Engelsiz Hayat

Sayı: 19

Eylül 2015

Editörler: Elif Emir Öksüz, Deniz Aydemir Döke.

Yazım Denetimi: Gülcan Altun, Pınar Yavuz.

Web Sorumlusu: Burak Sarı.

Ses Teknik Destek: Engin Albayrak.

Yayınlayan: Engelsiz Erişim Derneği.

İletişim Bilgileri:

Web: <http://eeeh.engelsizerisim.com>

E-posta: eeehdergi@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/eeehdergi

Twitter: www.twitter.com/eeehdergi

İçindekiler

Editörden.....	3
Ayrıcalıklılar	4
Görünmezlik Yüzüğü.....	7
Görünmez Körlerin Kaderle İmtihanı 3: Özgüven Koruma Anahtarı Olarak Pozitif Ayrımcılık.....	9
Okuma Yazma Bilmeyen Japon Mühendis Versus Okuma Yazma Bilmeyen Görme Engelli Öğrenci .	18
Engellilerin Adalet e Erişim Hakkı.....	21
Gelinliksiz Tabut	28
Rehabilitasyon Merkezi Savaşları	31
Charles Bonnet Sendromu	36
Engelsiz Dokunmatik Sistemlere Erişilebilir Bir Alternatif (Android)	38

Editörden

Bu ay EEEH ekibinden hepimize acıyla, üzüntüyle buruk bir merhaba,

Kimler ayrıcalıklı bu yeryüzünde hiç düşündünüz mü? Beyazlar, erkekler, bazı milletler, sağlamlar, zenginler... Sırf A kan gurubuyla doğdu diye, B kan gurubu olan insanların nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini kontrol etmeye çalışan insanlar olsaydı nasıl olurdu? Komik mi? Öyleyse etrafınıza bir bakın. Belki kan grubu üzerinden değil ama pek çok farklı özellik üzerinden bu film her gün tekrar tekrar çekiliyor. İşte Deniz Aydemir Döke, bu trajikomedinin engelliler-sağlamlar bölümünü yazdı bu ay. Anlaşılan Eylem Yurtsever sağlamların kendisine biçtiği rolü oynamaktan yorulmuş, bazen görünmez olmak istiyor. Hayatını kendi istediği gibi yaşamak, müdahalelerden uzak kalmak istiyor. Keşke bir görünmezlik yüzüğümüz olsaydı, hakikaten bazen şahane olurdu. Engin Yılmaz, yazı dizisine bu ay da devam ediyor ve pozitif ayrımcılığı irdeliyor. Engin Yılmaz bilimsel makale tadında bir yazı yazmış. Sahi bu arkadaş doktora öğrencisi miydi? Bir de Gamze Sofuoğlu var, o da yüksek lisans öğrencisi. Aklıma ne takıldı biliyor musunuz? Şimdi acaba bu arkadaşlar okuma yazma biliyor mu? Ne demek istediğimizi, ancak Gamze Sofuoğlu'nun yazısını okuduğunuzda anlayabilirsiniz. Sadık konuk yazarımız Müjgan Bilgin Özen, engellilerin adalete erişim hakkını ele alıyor. Biraz ironik değil mi, bazı grupların adalete adil bir biçimde erişememesi? Gülcan Altun da başka bir ayrımcılığın altını çiziyor, neden o tabutta gelinlik yok? Pınar Yavuz'un ele aldığı konu da eğitim sistemimizin kanayan yaralarından biri, rehabilitasyon merkezleri. Çocuğunu rehabilitasyon merkezine kaydettirecek velilerin mutlaka okuması gereken bir yazı. Görmemiz ciddi biçimde azaldığında etrafta olmayan şeyler görmeye başlarsanız ne yaparsınız? Aklınızı kaçırdığınızı düşünür müsünüz? Charles Bonnet Sendromu diye bir şey duydunuz mu? Duymadıysanız Elif Emir Öksüz'e kulak verin. Dergimizin son yazısı, daha önce dergimiz için bir Android uygulaması geliştiren konuk yazarımız Sarper Arıkan'dan. Android sistemlerin erişilebilirliği ne durumdaymış gelin kulak verelim.

Hepimize iyi okumalar.

Ayrıcalıklılar

Deniz Aydemir Döke

daydemird@gmail.com

Herkes bir ayrıcalığı olsun ister. Toplumsal açıdan ne acaba bu ayrıcalık? Kardeşlerin içinde ilk göz ağrısı, ya da tekne kazıntısı olmak, evlatların içinde erkek olmak, erkeklerin ya da kadınların içinde heteroseksüel olmak, gözü görüyor, kulağı duyuyor, eli ayağı tutuyor, zekâ seviyesi “normal”, yüzüne bakılacak kadar güzel olmak, bizim ülkemizde Sünni Müslüman olmak, Türkiye haritasının hepsinin bizim olduğunu söylesek de, bölünmesinden çok korksak da o bölünecek de kaybederiz diye korktuğumuz memleketlerden olmamak, üst sosyoekonomik sınıftan olmak... Bu listeyi uzatmak mümkün tabii. Kısaca ayrıcalıklı olmak doğuştan torpillik olmaktır diyebiliriz. Daha resmi bir dille açıklamak gerekirse, ayrıcalıklı olmak ait olunan grup itibariyle imtiyazlı kılınmak, yani öteki ya da ezilen olmamak demektir. Bu öteki, ezilen ve ayrıcalıksız olmayanların günlük yaşamları nasıl oluyor dersiniz?

Erkekseviz ortalamada daha fazla eğitim alırsınız, mecliste ve yönetim kesiminde ezici çoğunluğu oluşturursunuz. Siz başarılı olduğunuzda kimse şaşırmaz, bakir olup olmadığınız bir toplumsal mevzu olmadığı gibi bakir değilseniz “namussuz”,” iffetsiz” gibi sıfatlarla tanımlanmaz, tecavüzcünüzle evlendirilmez ya da aileniz tarafından katledilmezsiniz. Sizin uçkurunuzun namusu her daim temizdir ya da bir çeşit dokunulmazlığa sahiptir. Sizin namus da size “ait olan” kadınların namusuyla ilgilidir, söz konusu namusun temizliği de size aittir.

Cinsiyetten cinsel yönelime geçelim; eğer heteroseksüelseniz, sevdiceğinizi başkalarıyla tanıştrabilirsiniz, ilişkinizi saklamak zorunda değilsinizdir, eşinizle el ele görüldünüz diye işten çıkarılmazsınız, aileniz sizi karşı cinsten hoşlandığınız için reddetmez ya da sizin ölümünüzü istemez. Heteroseksüel bir erkekseviz yaşadınız. Hele bir de sağlamsanız durum dadından yenmez olmuştur. Sağlam olmanın ayrıcalıkları nelermiş? Biraz yakından bakalım.

Sağlamlar sağlam olduklarının farkındalığını göz ardı edip kendilerini herkes gibi bir insan olarak görüp yaşamlarını sürdürebilirler.

Kimse sağamları yolda yürürken kolundan tutup çekmez, ya da sağamlar “Zor olmuyor mu böyle?”, “Ailen yok mu senin?”, “Seni neden böyle tek başına salıverdiler?” gibi sorulardan muaf tutulur.

Sağamların cinselliğinden, romantik bir ilişkide yer alıp alamayacağından hatta anne baba olmaya yetkin olup olmadığından kimse varsayılan olarak şüphe duymaz.

İş başvurularında, “Acaba sağam olduğum için ayrımcılığa uğrayacak mıyım?” diye endişe duymazlar. Sağamlar yeni bir ortama girdiklerinde ya da profesyonel toplantılarda sağam olmanın dışındaki yeterlilikleriyle dikkat çekerler.

Sağamların diploması her yerde geçerlidir.

Kimse sağamlara üniversite tercihlerinde “Sağam olan adayların, durumlarını göz önünde bulundurarak tercih yapmaları tavsiye olunur” gibisinden bir öneride bulunmaz.

Hiçbir öğretmen sağamların ailesine “Ay ben onu sınıfımda görmeye dayanmam.”, “Benim 30 tane daha öğrencim var, sizin sağam çocuk için engelli öğrencilerimin geri kalmasını göze alamam.” demez.

Ya da veliler öğretmene “Bu sağam çocuk benim çocuğumun psikolojisini bozacak, benim çocuğumu onunla yan yana oturtmayın” demez.

Sağamlar erişilebilirlik bahanesiyle tecrit edilmezler.

Sağamların topluma bulunabileceği katkıdan kimsenin şüphesi yoktur ve başarılı olduklarında bu nedenle şaşkınlıkla karşılanmazlar.

Sağamların söylediği bir şey sonra engelli biri tarafından söylendiğinde daha çok kıymet görmez.

Yetişkin sağamlar, çocuk gibi muamele görmez.

Yetişkin sağamlarla yetişkin engelliler bir yere gittiğinde, sağamları ilgilendiren sorular engellilere sorulmaz.

Sağlamlar ne yemek yiyeceklerinden, çaylarını nasıl içeceklerinden, ne yapmak istediklerinden kendileri sorumludur, kendilerinin sözcüsü olabilirler.

Sağlamların başarılı olmasına şaşırılmaz.

Sağlamlar kapıdan dışarı adım atacaklarında, kaldırımların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilir olup olmadığını düşünmek zorunda değildir.

Sağlamlar bir yere gideceğinde tuvalete gidip gidemeyeceklerinden endişe duymaz, ya da bu endişe sadece kullanılacak tuvaletin temizliğiyle ilgili olur.

Sağlamlar hastaneye gittiklerinde “Acaba işitme engelli personele nasıl iletişim kuracağım, ben işaret dili bilmiyorum ki” diye düşünmez.

Sağlamlar numara alıp sıra beklerken, sıranın kendilerine gelip gelmediğini nasıl göreceklelerinden endişe duymazlar ya da yapılan duyuruları nasıl duyacaklarıyla ilgili de kaygılanmazlar.

Sağlamlar yaşayacakları yerin onlar için erişilebilir olup olmadığıyla ilgili endişe duymazlar.

Sağlamlar asansör olup olmadığından, varsa düğmelerinin erişilebilirliğinden, merdivende trabzan olup olmadığından, ya da rampaların standartlara uyup uymadığından etkilenmezler.

Sağlamların “Acaba bu kitabı nasıl okuyacağım, bu kitaplar da hep Braille olarak basılıyor” diye bir derdi olmaz.

Sağlamlar internet sayfalarının erişilebilirliğiyle ilgili endişe duymaz. Bu ayrıcalıklı sağlamların bilgiye erişimi de sağlamdır yani.

Kısaca ayrıcalık kimin ciddiye alınacağını, kimin kendiyile ilgili karar verebileceğini, kimin kime ne için sorumlu olduğunu belirler. Toplumun varsayılanları ayrıcalıklı gurubun istediği gibi biçimlenir. Ayrıcalık belli bir guruptaki insanların bir yere dâhil olmasını, saygı görmesini ve topluma kabullünü varsayılan olarak mümkün kılar. Ayrıcalıkların olmadığı, eşit, erişilebilir ve engelsiz günler dileğiyle.

Görünmezlik Yüzüğü

Eylem Yurtsever

eylemyurtsever@gmail.com

Merhaba,

Bu sayıda Engin Abi'nin yazı dizisinde irdelediği “görünmezlik” olgusuna ben de farklı bir açıdan bakmayı planlıyorum.

Görünmez olmayı çoğunlukla kimse istemez. “Çoğunlukla” diyorum... İşte bu yazımda “çoğunlukla” sözcüğüne dâhil etmediğim durumlardan, yani görünmez olmak için can atmak istememize yol açabilecek durumlardan bahsedeceğim. Belki de sadece ben böyle hissediyordumdur. Umuyorum ki bunu hep birlikte sorgulayacağız.

İşlek bir caddede yürüdüğünüzü düşünün. Önünüzde bir sürü tezgâh, dükkânların dışarıya koyduğu şeyler, masalar, sandalyeler var. Dolayısıyla bir türlü dümdüz gidemiyorsunuz. Caddede ilerleyen bir sürü insanın varlığı da cabası... Bu insanların bir kısmı da; devamlı işgüzarca size müdahale edip duruyor. Oysa sizin bir bastonunuz var ve çoğu zaman bu müdahaleler kafanızı karmakarışık yapmaktan başka işe yaramıyor. Belki de çok daha önemlisi, siz bu yürüyüşlerde biraz kafanızı toparlamak istiyorsunuz. Bastonunuzun tıktırtısıyla, ayaklarınızın takırtısı arasındaki ritim sayesinde düşüncelerinizi de belli bir ritme sokmayı umuyorsunuz. Oysa insanlar devamlı bu ritmi bozuyor ve sizi eskisinden de kafası karışık ve öfkeli bir insan haline getiriyorlar. Çoğunlukla istemeden yapıyorlar bunu ama bunu bilmek işinize hiç mi hiç yaramıyor. Neticede kafası karışık ve öfkeli bir insan olmuşsunuz bile... Bu kızgınlık yüzünden verdiğiniz yanlış kararlar ya da kanınıza pompalanan gereksiz adrenalin yanınıza kar kalıyor!

İşte o zamanlarda hep Yüzüklerin Efendisi'ndeki yüzüğün, sadece insanı görünmez yapan özellikleri olan versiyonunu parmağında hayal ederim ve görünmez olduğumu düşlerim. Ya da bir hayalet olmak isterim. Artık ruh halime göre değişir bu...

Yahut da bir iş yapıyorsunuz ve arkanızda bir insan var ve her hareketinizi izleyip size en ufak bir sürçmede müdahale ediyor. Normalde herkesin yapacağı bir yanlışta adeta tepenize binmeye hazır bir zebani gibi sizi gözetliyor. Size afakanlar basıyor ve parmağımızdaki yüzüğün olması gereken yer kaşınıyor...

Ne olacak şimdi peki? Parmağımızdaki o yer hep kaşınacak mı, yoksa başka bir yol bulmamız mı gerekecek? O yöntem ne ola sizce?

Bu nasıl bir çelişkidir öyle değil mi? Bir taraftan görünmez olmaktan nefret ediyoruz, ciddiye alınmak için adeta can atıyoruz. Hak ettiğimiz kadar ciddiye alınmak bizim hakkımız ne de olsa. Önyargılara takılacak kadar farklı olduğumuz için, sırf bu yüzden ciddiye alınmamak ağırımıza gidiyor. Diğer taraftan da yukarıda bahsettiğim durumlar yüzünden bazen görünmez olmak istiyoruz.

Keşke bunun üstesinden nasıl gelebileceğimiz hakkında bir fikrim olabilse de burada paylaşsam.

Belki de biraz yararsız bir yazı oldu; ama yazımı, sizlerin bu tür durumlar için yüzüğe alternatif olarak ne yapıp yapmadığınızı merak ettiğimi söyleyip düşüncelerinizi bizlerle paylaşmanızı rica ederek bitirmek istiyorum.

Görünmez Körlerin Kaderle İmtihanı 3: Özgüven Koruma Anahtarı Olarak Pozitif Ayrımcılık

Engin Yılmaz

engin_yilmaz@yahoo.com

Değerli dostlar, şu ana kadar yazdığım iki yazıda, engellileri görünmez kılan daha çok bilinçaltı sebepler üzerinde durmuştum. Engellilerin yaşamını tam bir kaos hali gibi gören sempati yaklaşımının, bizleri besleyen örtük önyargı ve otomatikleşmiş rutin davranışlarımızın, nasıl da farklı olanı yok saymaya götürebileceğini örneklerle açıklamaya çalışmıştım. Ayrıca bu yazılarımda daha çok ilk kez karşılaştığımız veya bizi yeni yeni tanıyan kişilerden gelen yok saymaların nedenlerini irdelemeye çalışmıştım. Ancak ikinci yazımda tartıştığımız Elif'in yaşadıklarında, başrolü oynayanlar onu tanıyan kişilerdi. Yine orada bizi yakından tanıdığını düşünen insanların bizi hiç umulmadık zamanlarda neden yok sayma eğiliminde olabileceklerini sorgulamaya başlamıştım.

İşte bu yazıda, tanıdıkların yok sayma ve engelimizi kullanma eğilimlerine biraz daha yakından bakmak istiyorum. Yazı dizimin üçüncü bölümünün konusu daha çok yakın akranlarımızca uğratıldığımız garip ve anlaşılması güç muameleler. İlk olarak her zaman olduğu gibi, gerek okul, gerek iş ortamında birlikte olduğumuz akranlarımızın bizlerin yok sayılmasına veya zor duruma düşmesine neden olan davranışlarından bazı örnekler vermek istiyorum. Ardından da bunların nedenlerini sosyal psikoloji ve felsefenin bize sunduğu bazı bulgu ve önerilerle tartışacağım. Tırnak içinde sağlam olanların, sosyal psikolojideki Temel Yükleme Hatası ile Kendine Hizmet Eden Önyargı kavramları sayesinde, bizi görünmez kılarak kendi özgüvenlerini nasıl koruma çabası içinde olduklarını anlatma gayreti içinde olacağım. Son olarak pozitif ayrımcılık kisvesinin bizleri görünmez kılmada nasıl bir anahtar olarak kullanılabildiğine ilişkin varsayımlarını sizlerle paylaşacağım. Bazı sakatların bizzat görünmezlik durumuna maruz bırakılan kişileri neden daha acımasızca eleştirmeye teşebbüs ettiklerine de yine sosyal psikolojinin bize sunduğu adil dünya çerçevesinden bakacağım.

Yazı dizisinin dördüncü bölümünde ise, bu sefer, işveren, okul müdürü gibi o an bize göre daha yüksek statüde olanların yaşadığı görünmezlik durumlarını ele alıp, yok sayma sürecine giden aşamaları irdelemeyi planlıyorum.

Bir önceki bölümde, üçüncü yazımda insanlardaki “Ben Bile” söylemine daha fazla odaklanma sözü vermiştim. Günlük hayatta, ama bilinçli, ama bilinçsiz çok kullanırız ben bile sözünü. “Oradan ben bile geçemiyorum sen nasıl geçeceksin? O işi normal insan bile zor yapar, ya sen?” diye giden birçok cümle. Bu cümleler, kimi zaman bir hayranlığı, kimi zaman da bir kıskançlığı yansıtabilir. Yıllar önceki bir gazete manşetini hiç unutmuyorum. O yıl üniversiteye giriş sınavlarında ilk 300’e giren bir görme engelli öğrencinin başarısı şöyle anlatılıyordu: “30 bin kişinin sıfır çektiği sınavda, xxx görmeyen gözleriyle ilk 300’e girdi.” Kelimeler tam böyle olmayabilir, ama aşağı yukarı bu anlatılıyordu. Yani aslında o kişinin yeri sıfır çeken 30 bin kişi arasında olmalıyken, garip bir istisna sonucu görme engelli biri başarılı olmuştu. Belki de birçok kimsenin aklından geçeni özetleyen bir manşetti bu.

İşin gerçeği benzer sahneleri özellikle kaynaştırma eğitime giden görme engelliler çok fazla yaşarlar. Onların okullardaki en küçük bir başarısı ya olması gerekenden çok daha fazla hayranlık ve pohpohlanmayla karşılanır, ya da rekabet yüksekse, ciddi bir kıskançlığın kaynağı olabilir. Tezim kapsamında yaptığım görüşmelerde, her iki durumun da örneğini gördüm. Açıkçası, ister hayranlık, ister kıskançlık olsun, bir engellinin yüksek performansı, içten içe aynı duyguyu uyandırır: “Ben bile zorlanırken, o nasıl yapabilir?” Her iki durumda da kişinin başarısı; çok çalışma, kişisel zekâ gibi eğilimlerden çok, sakatlığı kaynaklı durumlarla açıklanmaya çalışılır. Durumu olması gerekenden çok daha yüce olarak açıklama eğiliminde olanlara göre kişinin gözleri görmediği için altıncı hisleri daha kuvvetlidir, gönül gözleri açıktır, herkesten, daha iyi duyar, daha iyi hisseder, daha iyi sezer. O nedenle de başarılı olmuştur. Yani performansta, çok çalışma, içeriğin kolay oluşu, o konunun önceden bilinmesi gibi faktörlerin rolü pek düşünülmez.

Tezimle ilgili yaptığım görüşmelerde ilginç bir olguya rastladım. Eğer kişi Anadolu lisesi, özel bir kolej gibi rekabetin daha yüksek olduğu ortamlara gidiyorsa, buradaki performansı, pek öyle hayranlık cümleleriyle açıklanmayabiliyor. Görüştüğüm katılımcılardan birisi şöyle demişti: “Yakın bir arkadaşım vardı, ama benim notlarım ondan yüksek olduğunda, nedense benimle

konuşmadığı için, onunla gelgitli bir ilişkim vardı”. Aynı katılımcı başka bir noktada şunu da eklemişti: “Bir keresinde yüksek bir not aldığımda, diğer öğrencilerin velileri şikâyet etmiş sınavlarda kopya çekiyordum diye.”

Aynı durum benim de başıma gelmişti. Hazırlık sınıfında okurken, yapılan ara sınavlardan birinde, oldukça yüksek bir başarı gösterip o dönemki hazırlıklar içinde en yüksek iki veya üçüncü notu almıştım sanırım. Benim bir görme engelli ve İngilizcenin en düşük seviyesi olan beginner öğrencisi olarak, tüm hazırlıkların ortak aldığı bu sınavdaki başarıım doğal olarak bir sükse yaratmıştı. O sırada bir arkadaşımın hocası onlara şunu demiş: “Arkadaşınız okuyucuyla sınava girdiğinden onun ses tonundan ipucu aldığı için böyle yüksek bir not almıştır”. Yani benim bir görme engelli olarak başarılı olabilme ihtimalimi yok saymış.

Eşim Sevda’nın okuduğu lisede yaşadıkları ise çok daha acı ve ayrımcı olmuş. Sevda da tüm arkadaşları gibi lise son sınıfın ikinci döneminde harıl harıl üniversiteye hazırlanırken, dersane sınav sonuçları okuluna da geliyor ve test sonuçları diğer arkadaşlarına göre çok daha yüksek çıkıyor. Kaldığı pansiyon müdürü öğrencileri tehdit ediyor: “Eğer etütlerde Sevda’ya test okuyanı duyarsam, onu velisine şikâyet edeceğim.” Sevda bundan sonra çok az test çözebiliyor. Allaktan bu durum Boğaziçi Üniversitesini kazanmasını engellemiyor, ama bu olayın 1999 civarında, yani elektronik kaynak erişiminin söz konusu olmadığı zamanlarda yaşandığını düşünürsek, durumun vahametini daha iyi anlayabilirsiniz.

Paralel bir olayı dergi yazarlarımızdan bir arkadaşım da anlatmıştı geçenlerde. Arkadaşıma üniversiteyi kazandığı dönem herkes çok yardım etmiş ve bir sürü okuyucusu olmuş. Dönem sonunda da notları oldukça yüksek gelmiş. İşin kötüsü bundan sonra başlamış. İleriki dönemlerde okuyucuları o kadar azalmış ki, bu da notlarını olumsuz etkilemiş.

Anlattığım her dört olayda da kişisel rekabetlerin görece daha yüksek olduğu ortamlardan söz ediyorum. Buralardaki engelli kişilerin yüksek performansları neden pek hoş karşılanmıyor ve görmezden gelinmeye çalışılıyor dersiniz? Siz bunun yanıtını düşünürken, biraz da işyerlerinde birlikte çalışan kişiler arasında yaşanan bazı ilginç durumlara değinelim.

Geçenlerde karşılaştığım bir arkadaşım, girdiği özel şirkette, arkadaşlarıyla ilişkilerinde nasıl mobing yaşadığını anlattı. 5 metre ötesinde oturan yöneticisiyle konuşabilmek için 5 hafta

beklemek zorunda kaldığını paylaştı örneğin. Bir keresinde işyerine geldiğinde her yer bomboşmuş çünkü çalıştığı ekip arkadaşları hep birlikte ona hiç haber vermeden yemeğe gitmişler mesela. Kendisine hiçbir kayda değer iş verilmediği gibi, iki dil bilen arkadaşına bir keresinde verilen çeviri işini çok iyi yapmasının nasıl ciddi bir çekememeye dönüştüğünü anlatıyordu ve buna benzer nedenlerle çok kısa zamanda buradan ayrılmak zorunda kaldığını da ekliyordu. Hâlbuki oraya girdiğinde, iki dil bilen, iyi bir üniversiteyi bitirmiş biri olarak oldukça yüksek bir maaş ve pozisyonla gelen arkadaşına neden böyle bir muamele yapılmış olabilir sizce?

Başka bir arkadaşımın anlattıkları ise, hakikaten insana bu kadarı da olmaz dedirten cinsten bir olay. İsimleri değiştirerek aktarıyorum. Arkadaşım şöyle anlatıyor: “Birkaç yıl önceydi. İşe yeni girdiğim zamanlar. Bizler santralde birkaç kişiyle birlikte telefonlara bakıyoruz. Aslında sigara içmek yasak olduğu halde, ben de dahil birkaç arkadaş zaman zaman sigara içiyorduk. Bir gün ben çalışırken, arkadaşım sigara içiyordu. Ben o gün yakmamıştım. Müdürün geldiğini görünce, sigarayı söndürdü ve sonra kapıyı açtı. Müdür odadaki sigara kokusunu hissedip ters ters bakmış herkese. Sonra yanıma geldi. “Ali nasılsın? Burada sigara içmiyorsun değil mi?” deyip omuzumu sıvazladı ve gitti. Sonradan öğrendim ki, arkadaşım kaş göz ile beni işaret edip “O sigara içiyordu” demiş. Siz derin bir nefes alıp acaba gerçek mi diye sorarken, bir de düşünelim dilerseniz. Olayın etik açıdan adilliğini bir kenara bırakırsak, arkadaşımın birlikte çalıştığı kişi, nasıl böyle bir cesareti kendinde bulmuş olabilir acaba? Peki ya müdür, normalde çok daha sert bir tepki vermesi beklenirken, neden bir şey demeyip oradan uzaklaşır?

Anlatacağım son olayı bir başka kör arkadaşımız geçenlerde Görme Engelli Öğrenciler e-posta grubuna taşımıştı. Ondan da izin alarak buraya almak istedim. Arkadaşımız bir resepsiyonda çalışıyor. Yanına bir misafir yaklaşıyor ve biraz duralayıp, otelin internet şifresini soruyor. Resepsiyonda çalışan diğer kişinin meşgul olmasından da faydalanarak tam arkadaşım şifreyi söylüyor ki, diğer resepsiyonist hemen olaya müdahale edip “Buyurun, bir arzunuz mu vardı?” diye araya dalveriyor. Misafir kişiden “İnternet şifresini sormuştum, arkadaş söyledi” demesini beklersiniz değil mi? Maalesef böyle olmuyor. Hiçbir şey olmamış gibi diğer resepsiyon görevlisine yine şifreyi sorup aynı yanıtı alıyor. Burada misafirin davranışını bir önceki yazıda bahsettiğim örtük önyargı ve otomatik pilot önermesiyle açıklayabiliriz belki, ama ya iş arkadaşımın yok sayan davranışını neyle açıklamalı size göre?

Yukarıda hem okul hem işyerlerinde yaşanan bazı vaka örneklerine değindim. Tüm bu vakalarda ortak olan şey, kişinin yaptıklarının bir biçimde görmezden gelinmeye çalışılması veya kabullenilmemesi gibi görülebilir. İyi de neden? Uzaktan bakıldığında, takdir ve hayranlık cümleleriyle karşılanan performans ve varlıklar, yakına gelince niye bir hazımsızlığa yol açıyor olabilir? O kişinin de aynı ortamda aynı işi yapabilmesi, neye nasıl bir tehdit oluşturuyor olabilir. Bu soruların yanıtlarını yine sosyal psikolojinin araştırma ve bulguları bizlere verme potansiyeline sahip.

Sizlere ilk etapta iki kavramdan söz edeceğim. Birincisi Fundamental Attribution Error yani Türkçesiyle, Temel Yükleme Hatası. Vikipedi konuyla ilgili yapılan bazı araştırmaları özetliyor. Buna göre, bir insan karşısındaki birinin yaptığı bir yanlış açıklarken nedenini o kişinin bireysel özelliklerine yüklüyor. Eğer bir kişi, yolda yürürken çarpıp bir şeyi deviren başkasını görürse, sebebi kişinin dikkatsizliği ve dalgınlığı oluyor. Devrilen şeyin yolun ortasına bırakılmış olması, ışıklandırmanın yetersiz oluşu gibi durumsal faktörler ya hiç düşünülüyor, ya da çok daha sonra düşünülüyor. Durumun bir de tersi bir yönü var. Eğer hatayı yapan bireyin kendisiyse, kendi davranışının nedenini bireysel faktörlere değil, durumsal faktörlere bağlıyor.

Buradan ikinci açıklamak istediğim kavrama geçebilirim: Self-Serving Bias. Yani Türkçesiyle kendine hizmet eden önyargı. Bu önyargının kişinin kendi özgüvenini koruyan önemli bir rolü var. Diyelim ki, bir sınavdan iyi not aldınız. Bunun nedenini genellikle çok çalışmanız ve azminize bağlayabilirsiniz. Ama sınav kötü geçtiyse, bunun nedeni, hocanın sınavı geç başlatması, soruların doğru hazırlanmaması ve zor olması olabilir size göre. Tam tersi de mümkün, bir başkasının başarısını bu sefer sınav sorularının olması gerekenden kolay olmasına bağlayabiliriz. O kişinin başarısız olmasını ise tembelliğiyle açıklamak birçoğumuzun düştüğü temel yanlıgılar arasında yer alıyor.

Bu kavramların engellilerin görünmez yapılmasıyla ne ilgisi mi var? Gelin birlikte bakalım. Temel yükleme hatasında gözlemci, olayın aktörünün yaptığı bir yanlış onun bireysel özelliklerine bağlıyor demiştik. Eğer olayın aktörü bir görme engelliyse, bunu yapması çok daha kolay olacak. Örneğin, bir görme engelli masadaki bardağa elini çarpıp deviriyorsa, sebebi oldukça açıktır gözlemciye göre. Kör oluşu. Burada aktörün görme engelli oluşu, gözlemcinin diğer bireysel faktörleri düşünmesine bile gerek olmamasını sağlıyor. Eğer bardağı deviren kör

olmasaydı, dalgınlık, dikkatsizlik gibi şeyler düşünülecekken, görmeyenin aynı bardağı devirmesi karşısında bu nedenler hiç göz önünde bulundurulmaz ve temel yükleme hatası ikiye katlanmış olur. Peki, durumun tam tersi oluyorsa? Yani gören biri, biraz sakar ve sürekli masadaki bardak veya diğer şeyleri deviriyor. Yanında çalışan görme engelli arkadaşı ise bir kaza yapmıyor çoğu zaman. Sürekli bir şeyleri deviren kişi, bunu nasıl açıklayabilir? Kendi sakarlığını durumsal faktörlere bağlarsa, görme engelli kişinin daha az kaza yapmasını açıklaması nasıl mümkün olabilir? Hem kendi özgüvenini korumak hem de görmeyenin dikkatini açıklamanın bir yolunu ararken, kişi Self-Serving Bias dediğimiz temel yanılığın kolayca yaşayabilir. Mesela kendi dalgınlığını, masadaki yetersiz ışıklandırmaya bağlayabilir. Görmeyenin ise, muhtemelen altıncı hissi çok güçlüdür, Alla onu korur, diğer duyu organları çok daha iyi hisseder ve bu nedenle de daha az kaza yapar. Yani görmeyenin dikkatine değil, açıklayamadığı dış faktörlere durumu bağlayabilir.

Şimdi bu önermeyi özellikle okul vaka örneklerine bağlayalım. Bu örneklerde, Sevda'dan, benden, okuyucu bulamayan arkadaşımın ve başarısından rahatsız olunan tez katılımcımdan beklenen şey aslında başarısız olmak. Çünkü başarısız olduğumuzda, bunun nedeni için ekstra bir çabaya gerek kalmayacak: kör olmak. Ama aynı ortamda ve aynı koşullarda eğitim alırken, ben yeterince başarılı olamazken, bu görmeyenler nasıl başarılı oluyor? Self-Serving Bias özgüvenimi korumak için kendi başarısızlığımı dış faktörlere bağlamamı öneriyor, ama ortada daha zor koşullarda başarılı olan bir görmeyen varken, bunu nasıl yapabilirim? Eğer rekabetçi bir ortamda değilsek, mesele biraz daha kolay olabiliyor. O kişiye hayranlık duyabilir, zaten benim için önemli olan şeyin ileride dersler değil ailemin yanında çalışmak olduğunu söyleyebilirim. Ama verdiğim örneklerimdeki ortamlar böyle ortamlar değil. Daha rekabetçi ve akademik başarı herkes için önemli. Böyle bir ortamda, durumu görmezden gelmek öyle kolay değil. Bu durumda geriye tek bir seçenek kalıyor. Kişinin başarısını küçültmek. Anlattığım iki olayda bunun izlerini görüyoruz. Veliler kopya çektiği için şikâyetinde bulunuyor. Kendi çocuklarından daha başarılı olmasının tek nedeni bu olmalı onlara göre. Veya bir hoca, kendi beklentileriyle yaşanan durum arasındaki çelişkiyi ancak, benim okuyucudan ipucu alarak başarabildiğim önermesiyle kapatabilmiş oluyor.

Maalesef Sevda ve okuyucularını kaybeden arkadaşımın durumunda olay daha da adi bir hale geliyor. Kişiler kendi başarılarını yükseltmek yerine, karşı tarafın başarısını düşürme yoluna

gidiyor. Böylece sarsılan özgüvenlerini yeniden toparlama şansları olacak. Hatta Sevda'nın olayında diğer öğrencilerin başarısız olmaları, ona etütlerde sınav okumalarına bağlanıyor. Kendi başarısızlığını açıklamak için güzel bir neden öyle değil mi?

İşyerinde mobing yaşadığını anlatan arkadaşımın durumunda da benzer bir iz aranabilir. Arkadaşım, iki dil biliyor, yüksek bir maaş ve pozisyonla özel bir şirkete giriyor. Kendisine hiçbir gerçek iş verilmeme eğiliminde onun bir kör olarak böyle bir pozisyonda çalışmasının yanndakilerde yaratabileceği rahatsızlığın hiç payı yok mu dersiniz? Bir kör olarak çok iyi bir üniversiteden mezun olması, iki dil bilmesi, entelektüel kapasitesi yanndakiler de “Ben bile yapamazken, nasıl olur da bu görmeyen onları yapabilir” sorusunu hiç sordurtmamış mıdır sizce? Belki de sordurtmamıştır. Benzer durumda olan birçok kişiye mobing uygulanıyor, ama bu olasılığı tamamen yok saymak ne kadar doğru olur?

Görme Engelli Öğrenciler platformunda anlatılan olayda da misafirin değil, iş arkadaşının davranışına göz atmak yerinde olur. Zira misafirin tarzı, daha önceki yazılarda da açıkladığımız, önyargı ve otomatikleşmiş davranış kalıplarına gayet uygun. Görmeyen biri yerine gören biriyle konuşmak, çok daha kolay. Ancak iş arkadaşı, muhtemelen yanında çalışan diğer kişiyi bir tehdit olarak görüyor. Çok basit bile olsa, eğer bu kişinin kendi yaptığı işleri yapabildiği ortaya çıkarsa, kendi yeterliliğinin sorgulanabileceği düşüncesi rahatsız edici bir şey. Ayrıca kendi yaptığı işlerin bir görmeyen tarafından da yapılabilmesi bir taraftan kişinin özgüvenini tehdit ediyor. Çünkü böyle olunca, kendisiyle görme engelli eşit konumda yer almış oluyor ve bu, bazıları için, özellikle sağlamlık vurgusuyla büyümüş biri için, pek hoş olmayabilir.

Sigara vakasını bilerek en sona sakladım. Bence burada körlüğün kullanılarak kişiye yapılan adiliğin ötesinde bir olgu var çünkü: Pozitif ayrımcılık. Müdür odaya girdiğinde, sigara kokusunu almış, ortada çözülmesi gerekli bir sorun var. Neyse ki ortada kolay bir çözüm var, görme engelli kişinin varlığı. Suçu onun üzerine yıktığımızda nasılsa, müdür sesini çıkarmayacak. Müdürün tavrı da bunu doğruluyor. Burada bir görünmezlikten çok kişiyi görünür yapma durumunun olduğunu düşünebilirsiniz. Fakat aslında, Ali diye bahsettiğim arkadaşım iş arkadaşları ve müdürü önünde daha da görünmez hale geliyor ve davranışları yok sayılıyor. İş arkadaşlarına göre, onun yaptıkları zaten diğerleri gibi eşit değerlendirilmeyecek.

Pozitif ayrımcılık, aslında diğer anlattığım vakalarda da kişilerin kendi özgüvenlerini sağlamak için körleri görünmez yaparken kullandıkları önemli bir anahtar. Hiç dikkat ettiniz mi, toplum bir körün, sağırın veya topalın yaşamları hakkında pek az şey bilir, ama otobüse bedava bindiklerini, otomobillerdeki ÖTV indirimini, aldıkları özürli maaşını ve diğer pozitif ayrımcılık konularında gayet fikir sahibidir. Homo İbretus'un son yazısında yazdığım hatırlayın. Oğlunun kazanmak istediği üniversiteyi Homo İbretus'un kazandığını öğrenince teyze soruyor: "Cidden sınavla kazandın değil mi?" Birçok yakın akrabamızın şunu dediklerini işittim: "Onlara zaten devlet iş veriyor, onlar zaten istedikleri üniversiteye alınıyor." Doğru ya da yanlış olması fark etmez. Bu düşünce insanlarda bir rahatlama örneği çünkü böylece kendi olası başarısızlıkları karşısında görmeyenin neden başarılı olduğunu açıklamak için yepyeni bir anahtar ellerine geçiyor: "Onlar zaten beleşten burada". Mobing yaşayan arkadaşımın bu şirkete girmesi, belki de diğer arkadaşlarına göre bir torpilin sonucu. Ders başarıları belki de bizlere sağlanan kolaylık, ipucu ve kopyaların eseri. Sigara vakasındaki arkadaşım zaten oraya da torpille girmiş, muamele de torpilli olur. Çevrenin düşüncesi bu ve bu düşünce sizin yaptıklarınızı ve performansınızı görünmez kılmayı, yok saymayı daha da kolaylaştırıyor.

Bir başka olgu daha var. Bazı insanlar kendilerini sakat biriyle kıyaslama gereği bile duymuyor. Çünkü onların ki, gerçek bile değil. Düşünün birkaç dersten muaf olarak bir üniversiteyi bitirdiniz, engelli kontenjanıyla işe girdiniz, vergi indirimleriyle daha yüksek bir maaş alıyorsunuz, yanınızda bunu bilen arkadaşınızın sizi bir rekabet nesnesi olarak bile görmeyip yok sayma ihtimali hiç yok mu, ne dersiniz?

O nedenle, görme engelli örgütlerinin bugün istedikleri pozitif ayrımcılıkların toplum üzerinde oluşturduğu bu etkiyi de göz önünde bulundurmaları gerekiyor. Örgütler günü kurtardıklarını düşünürken, hak arayışı yerine kişileri daha da eksik göstermek uğruna talep ettikleri pozitif ayrımcılığa neden olan düzenlemeler yarınları kaybetmemize sebep oluyor olabilir.

Yazımın sonunda, ilginç bir noktaya temas etmek istiyorum. Tüm bu görünmezlik hikâyeleri tartışılırken, üzülerek görüyorum ki, bazı görme engelli arkadaşlarımız, bizzat görünmezlik hikâyelerine maruz kalan kişileri suçlama eğiliminde. Onlara göre, böyle muamelelerin nedeni, kurbanların yaptıkları ve yapamadıkları. Yeterince göz teması kuramamaları, kendilerini ifade edememeleri, agresif ve yerinde olmayan tepkiler vermeleri bu görünmezliklerde ciddi bir rol

teşkil ediyor. Elbette, tüm bunların da belirli oranda etkileri olabileceği yadsınamaz. Ancak, görünmezlik hikâyelerinin temel nedeni olarak bizzat mağdurları görmek, değişmesi gereken tek tarafın görmeyenler olduğunu söylemek çok da insafla bağdaşabilecek bir açıklama değil. Ayrıca gerçekçi de değil. Ama bizzat engellilerin kendilerinin, mağdurları suçlar davranmasının nedenini düşündüğümüzde, bir başka sosyal psikoloji terimi karşımıza çıkıyor: Adil Dünya. Adil Dünya inancına göre, kişiler dünyayı adil bir yer olarak görüyor. Yani iyi şeyler iyi insanların, kötü şeyler kötü insanların başına geliyor. Yapılan araştırmalar, kurban ne kadar masumsa, onu suçlama eğiliminin daha da yükseldiğini ortaya koyuyor. Çünkü bireyler, olay kurbanlarını suçladıklarında, böyle bir şeyin asla kendi başlarına gelmeyeceğini umarak bir rahatlama sağlamış oluyorlar. E-posta gruplarındaki tartışmalarda birkaç kez şunu duymuşumdur: “Nedense bazı şeyler hep belli arkadaşların başına geliyor”. İşte bu cümle, adil dünya inancının bir yansıması aslında. O nedenle, engelli arkadaşlarıma bir küçük tavsiye, günün birinde sizler de bir görünmezlik hikâyesi yaşayabilir veya yaşadığınızı fark edebilirsiniz. Bunu yaşadığınızda, tek sorumlunun kendiniz olmadığını bilerek düşünmeye başlamayı ihmal etmeyin.

Dördüncü yazımda, bu sefer işveren, amir, müdür gibi kişilerin engellileri yok saymaları ve bu süreci destekleyen aşamalar üzerinde duracağım. Çözüm önerileri neler olabilir noktası ise, bir iki paragrafa sığdırılamayacak kadar uzun bir konu. O nedenle çözümleri ayrı yazılarla ele almayı planlıyorum. Fakat dergimizi okuyan, engeli olan ve olmayan herkese şunu diyebilirim: yaşadıklarınızı, yaptıklarınızı ve yapmadıklarınızı bir de bu bakış açısıyla değerlendirin. Savunma mekanizmaları, kişilerin eğilimleri insana özgü ve kabul edilebilir şeyler. Bunların farkına vardığımızda ise başka şekilde davranmak daha mümkün olacak.

Kaynakça

https://en.wikipedia.org/wiki/Fundamental_attribution_error

https://en.wikipedia.org/wiki/Self-serving_bias

http://engelsizerisim.com/eeeh/yazi/29/onlar_konusur_ibretlik_yapar

<https://www.psychologytoday.com/blog/in-love-and-war/201311/why-do-we-blame-victims>

Okuma Yazma Bilmeyen Japon Mühendis Versus Okuma Yazma Bilmeyen Görme Engelli Öğrenci

Gamze Sofuoğlu

sofuoglugamze@gmail.com

Kasım ayı içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'ne kısa bir seyahat gerçekleştireceğim. Bir taraftan çok uzun bir süre uçakta, aynı mekânda olacak olmanın yarattığı endişe, bir taraftan pasaport ve vize işlemleri için gereken ıvr zıvr onlarca evrakı hazırlamak zorunda olmanın sıkıcılığı...

Bir yerden başlamak lazım deyip süresi biten pasaportumun yerine yeni bir pasaport çıkarmak için iş yerime yakın olan Emniyet Müdürlüğü'nden randevu aldım. Emniyet Müdürlüğü'nü bulma, merdivenlerden inme, parmak izi verme, merdivenlerden çıkma, pasaport başvurusu yapma, Emniyet Müdürlüğü'nden ayrılma süreçlerinin hepsinde, yolda izde sağda solda ve de devlet dairelerinde karşılaştığımız olağan pek çok hal ve harekete maruz kaldım. Aslında o kadar alıştım ki itirilip kaktrılarak merdivenlerden indirilmelere, bastondan tutup çekilmelere, sol sol sol doğru git doğru git laflarına; ama hala her karşılaştığımda yadırgıyorum, sınırlarıma hâkim olmaya çalışıyorum, elimdeki bastonu tutup çektiren kişinin kafasında aynı bastonu kırmayıp hala, “Siz o bastonu o şekilde tutarsanız, ben bastonumu kullanamam...” gibi açıklamaları kibarca yapmaya çalışıyorum. Ama bu sefer pasaport başvurusu yaparken öyle bir soruyla karşılaştım ki, aylar önce Ekşi Sözlük'te benzer bir vakanın yıllar önce Boğaziçi Üniversite'sinde yaşandığını duyup güler misin ağlar mısın sorusuna kahkaha atarım cevabını vermiştim. Başına gelince kahkaha atılmıyormuş, öyle kalakalıp “Tabii canım” deyiveriyormuşsun.

Önce Ekşi Sözlük'te okuduğum entry'de anlatılanı size aktarayım. Nüfus sayımının evlerde tek tek dolaşarak yapıldığı dönemlerde Boğaziçi Üniversitesi'ne bir sayım memuru gelir. Tüm öğrencilere çeşitli demografik bilgiler sorar; görme engelli bir öğrenciye geldiğinde o demografik sorulara bir yenisi daha eklenir, “Okuma yazma biliyor musun?”... Rivayet edilene

göre öğrenci ironik bir sesle hayır der ve okuma yazma bilmeyen Boğaziçi Üniversitesi öğrencisi olarak kayıtlara geçer.

Gelelim pasaport başvurusunda başıma gelene. Efendim ilk olarak tabii ki imza konusu olay oldu. Aslında imza atmamam gerekirmişmiş, ama bir önceki pasaport başvurumda imza atmışmışım, bu sebeple bu sefer de imza atacakmışmışım. Tüm bu tartışmalar sırasında, benim “İmza atabilirim.” cümlemin hiçbir önemi olmuyor tabii. Neyse imzamı attım, imzam bir adet çizginin üzerine gelmiş, tekrar atmam gerekti. Görevli parmaklarıyla imza atmam gereken yeri çerçeveledi ve imzamı ikinci denemede akıl dolu kurallara uygun bir şekilde atmış oldum.

Sonra birkaç soru sordu, sorulardan biri “Öğrenci misin?” idi, cevabım “Yüksek lisans öğrencisiyim; ama bir taraftan çalışıyorum da.” idi. Zaten benim ayrıntılı bilgi vermeme gerektirmeyecek kadar önemsiz bir soruymuş ki görevli, “Neyse, öğrenci olarak kalsın.” deyip konuyu geçti. Hemen sonrasındaki soruyu tahmin edin desem, yukarıda anlattığım olayı hatırlayıp, “Okuryazar mısınız?” olduğunu çoğunuz aklından geçirir; ama yok artık diyerek başka bir yanıt bulmaya çalışır sanıyorum.

Anlaşılan o ki yüksek lisans öğrencisi olmamın ve okuryazar olduğumu belli eden başka herhangi bir özelliğimin hiçbir önemi yok görevli için. Neticede ben elinde bastonla ve bir başka görevlinin çektiğimesi sonucu mekâna girmiş, ilk denemede imzasını pek kıymetli çizginin üzerine taşımış, ancak çok yetenekli görevlinin parmaklarıyla imza atılacak yeri çerçevelemesi sonucu imzasını yalapşap atabilmiş, birazdan bir başka memurun ittirip kaktırmasıyla mekândan çıkacak, evine dönerken toplu taşıma araçlarını bedava kullanacak, toplu taşıma araçlarında kendisine yer verilecek, zamanında da üniversite sınavına filan girmeden üniversite kazanmış, üniversiteden sınavlara girmeden mezun olmuş, devletten her ay binlerce lira maaş alan, hava bedava su bedava yaşayan bir engelliyim. Tavırların, konuşma tarzının, giyim kuşamın, diplomaların; yani normalde diğer insanları değerlendirirken müsrif müsrif kullanılıp önyargının dibine vurulan hiçbir ayrıntının önemi kalmıyor engelliler değerlendirilirken. Çok yetenekli bir müzisyen ya da dolu dolu bir CV'ye sahip veyahut da iyi üniversitelerden başarıyla mezun olmuş olmanın, işini çok iyi yapan bir avukat veya çok güzel bir kadın olmanın, çok iyi yüzüyor ya da çok iyi İngilizce konuşuyor yahut da çok iyi yemek yapıyor olmanın, falanların feşmekanların

yeri çoğunlukla engelli olmanın arkalarında bir yerlerde bizim buralarda. O özellikler bir adım öne çıkmaya görsün, hemen başına kocaman bir “engelli olduğu halde” ekleniveriyor.

Burada Latin Alfabeti yazamıyor/okuyamıyor olmam sebebiyle böyle bir soru sorulduğunu düşünenler olabilir. Bu mantıkla bir Japon da sadece Latin Alfabeti bilmiyor diye okuyamaz olarak kabul edilmemeli. Mühendis olduğunu söyleyen bir Japon’a okuma yazma bilip bilmediği de mutlaka sorulmalı mesela.

Yazımın sonunu bilgi vererek kapatayım. Görme engellilerin büyük çoğunluğu Braille Alfabeti bilir, bu alfabeti kullanıyor olmaları Latin Alfabetini bilmedikleri anlamına gelmediği gibi, Latin Alfabeti bilmeyip sadece Braille Alfabeti biliyor olmaları da okuyamaz olmadıkları anlamına gelmez. Akıllı telefonlarda dahi Braille yazı kullanabildiğimiz şu günlerde, birkaç on yıl öncesinin müfredatını takip ediyor olmamız şaşırtıcı mı, değil.

Son olarak bu tarz olayların alfabe farklılığından değil, artık bayatlamış engelliye bakış açısından kaynaklandığını biliyoruz. Hep diyoruz yine diyoruz, kör arkadaşım al şu bastonunu aç şu bastonunu çık dışarı, daha da görünür ol, toplum artık seni gördüğünde körlüğünü sıradanlaştırıp başka özelliklerine dikkat etmeye başlayınca kadar mücadelene devam et!

Engellilerin Adalete Erişim Hakkı

Müjgan Bilgen Özen

mujganbilgenozen@hotmail.com

Değerli okuyucular, herkese merhabalar; yazıma kısa süre önce bir duruşmada yaşadığım anımı sizlerle paylaşarak başlamak istiyorum.

Ağır ceza mahkemesinin başkanı, duruşma anında suç nedeniyle mağdurun ruh ve beden sağlığının bozulup bozulmadığına ilişkin Adli Tıp Kurumu Başkanlığı'ndan istenen raporun dosyaya geldiğini söyledi. Sonra da sanki vekillerine ve bana dönerek:

“Arkadaşlar; dosyayı bu gün karara çıkaracağım. Ben, duruşma tutanağını kâtime yazdırırken sizler de raporu inceleyerek rapor hakkında görüşlerinizi sözlü olarak bu duruşmada belirtin. Zira duruşmayı başka bir tarihe kesinlikle ertelemeyeceğim.” dedi.

Uzun zamandır Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın avukatlığını yapmam ve sürekli ceza mahkemelerinde dosyalarımın olması nedeniyle başkan beni çok iyi tanıyor ve görmediğimi de biliyordu. Sonra bana dönerek;

“Avukat hanım, siz de tercihinizi hemen yapın. Ya raporu savcı beyle birlikte inceleyin. Yani raporu o size okusun ya da başka çözümünüzü yaratın.” dedi. O an ben yapabileceklerimi hızlıca düşünmeye başladım. Çözüme yönelik üç seçeneğim vardı. Bunlar:

1. Hukuk biriminde takip görevlisi olarak çalışan ve sürekli adliyede bulunan kurum personeli mesai arkadaşımı hemen yanıma çağırabilir, ondan alçak sesle raporu bana okumasını isteyebilirdim.
2. Başkan beyin önerisini kabul edebilir yanımda kürsüde oturan savcının bana raporu okumasını rica edebilirdim.
3. Yanımda bilgisayarım ve taşınabilir belleğim bulunuyordu. Bunları kullanarak bağımsız bir şekilde kimseye ihtiyaç duymadan kendim raporu rahat rahat inceleyebilir, hatta önemsedığım yerlerin üzerinden istediğim kadar tekrar geçebilirdim.

Hızlıca düşündüm. Çünkü en doğru olanı yapmak istiyordum. Sonra başkana döndüm ve taşınabilir belleğimi ona uzatıp ondan raporu belleğime attırmasını rica ettim. Kâtip hanım bilgisayarda da kayıtlı olan raporu belleğime atarak bana getirdi. Ben de tıpkı diğer avukatlar gibi raporu inceleyerek görüşlerimi sözlü olarak ifade ettim. Kuşkusuz bu seçeneği tercih etmemin nedeni, engellilerin önüne engel olarak koyulan nedenlerin ortadan kalkması halinde onların da aynı başarılı çalışmaları tıpkı engelli olmayan bireyler gibi yapabileceklerini orada olanlara göstermekti. Zaten bunu başarmıştım da. Ama sonra derin derin düşünmeye başladım. Aslında bazı haklara, engelli olan hukukçuların ve adalete bir şekilde ihtiyaç duyan engelli bireylerin de adalet hizmetlerine erişimi kolay bir şekilde sağlanabilecekken neden hala bu alanlarda ciddi bir çalışma yapılmıyordu?

Bu duruma örnek verecek olursam; çoğu mahkeme salonlarında artık duruşmalar bilgisayar üzerinde yapılıyor. Dava taraflarının oturma yerlerinde de bir bilgisayar bulunuyor. Siz oradan duruşma anında yazılanları, yapılanları takip edebiliyorsunuz. Bir yanlışlık ve eksiklik bulunduğu anda hemen duruma müdahale edebiliyorsunuz. Aslında bu bilgisayarlara ekran okuyucu programlar yüklenmesiyle görme engelli olan tarafların da adalete herkesle eşit olarak erişmesi gerekirken henüz böyle bir çalışma yapılmamıştır.

Öte yandan yaşanan bir başka sorun ise; dosyalarla ilgili duruşma saati, dava hakkında genel bilgiler gibi ayrıntılar listelenerek duruşma anında duruşma salonunun dışına asılıyor. Avukatlar veya taraflar bu listelerden duruşma sıralarını takip edebiliyorlar. Yani benim gibi mübaşire sormak zorunda kalmıyorlar. Aslında bunu çözmek de çok zor olmamalı diye düşünüyorum. Zira artık akıllı telefonlara yüklenen kimi programlarla bu aşılabiliyor. Duruşma listesinin telefonla fotoğrafını çekerek daha sonra da bu belgeyi okutabiliyorsunuz. Ama bu programlara ve programların yüklenebildiği akıllı telefonlara bütün görme engelliler henüz sahip değildir.

Yine bir diğer açıdan Adalet Bakanlığı'nın kullanmış olduğu UYAP sistemine ihtiyaç duyan bütün görmeyenler erişebiliyor mu acaba? Ne yazık ki bu programlarda da sık sık erişim sorunları yaşanabiliyor.

Bu genel bakıştan sonra adalete erişim hakkını ihtiyaç duyanlar açısından iki çerçevede ele alarak incelemek sanırım daha doğru bir yaklaşım olur.

Bunların ilki; bizzat yargı erkinin içinde görevleri gereği yer alan engellilerin erişim hakkı. İkincisi ise adalete bir şekilde ihtiyaç duyan engellilerin adalete erişim hakkı.

Burada engelliler açısından hiç kuşkusuz doğrudan ayrımcılık içeren bir yasal düzenlemeden de söz etmeden geçemeyeceğim. Bilindiği gibi hâkimlik ve savcılık yasasına göre herhangi bir engeli olan bireyler engelli olmayan bireylerle aynı fakültelerden mezun olsalar hatta o fakülteleri dereceyle bitirseler bile engelliler hâkim savcı olamıyorlar. Bunun gerekçesini tahmin etmek hiç de zor değildir. Zira hâkimler, savcılar iktidar, güç sahibidir. Karar veren mercidedir. Oysa engelliler; önyargılı, ayrımcılık içeren inanışlara göre güçsüz, korunmaya, yardıma muhtaç bireylerdir. Evrensel insan hakları sözleşmelerine göre apaçık doğrudan ayrımcı bir uygulama olan bu düzenlemenin en kısa sürede değiştirilmesi gerekmektedir.

Bireyleri toplumsal yaşamın bir parçası haline getirmek, hepimizin bildiği gibi dışlamanın ve ötekileştirmenin aksi bir kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ötekileştirmenin önüne geçmek için de, yani biz ve diğerleri şeklindeki ayrımı engellemek için de yapmamız gereken en önemli şey toplumsal yaşamın her alanında insan hakları yaklaşımını merkeze almak ve her alanda insan odaklı bakış açısını geliştirmek olmalıdır. Bunun için en başta hukuk sistemini insan hakları odaklı hale getirmek gerekir.

Dolayısıyla aslında engelli bireylerin adalet hakkına erişim engelinin bulunmasının temel nedeni, hukuk sisteminde insan hakları odaklı düzenlemelerin ihmal edilmesidir. İşte bu noktada engelli bireyler açısından bazı adaletsizliklerin ortaya çıkması kuşkusuz bir tesadüf değildir. Bunların başında da ülkemizde anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesinin kanun önünde eşitlik ötesinde, sadece şekilsel eşitlik dışında bir eşitlik uygulamasının bulunmaması gelmektedir. Oysa ülkemizde engelliler ya da engelsizler açısından gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için şekilsel değil esas, anlamlı eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin tam olarak uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle burada şunu çok rahat bir şekilde söyleyebilirim ki; adalete erişim hakkı ayrımcılık yasağıyla, hak arama özgürlüğüyle, adil yargılanma hakkıyla, bilgi edinme hakkıyla birebir örtüşmese de birbiriyle çok yakından ilgili hak kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Adalete erişim hakkı nasıl hukuk literatürüne girmiştir dersiniz özellikle 20. yüzyılın ikinci

yarisından sonra insan haklarının önem kazanmasıyla beraber adil yargılanma hakkı ve onunla bağlantılı diğer hakların tanımlanması, korunması çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Adalete erişim hakkı, sadece usul ve teknik hukuk kurallarının düzgün uygulanmasını aşmaktadır. Ve onun sosyolojik gerçekliklerle beraber değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Eyer bunu bir örnekle açıklamamız gerekirse; adalete erişim hakkıyla burada asıl anlatılmak istenen engelli bir bireyin, dava açmak için sadece evinden çıkıp adliye binasına gidebilmesi, adliye sarayının fiziksel açıdan engellilerin erişimine uygun olması yeterli görülmemektedir. Bunun ötesinde adalete erişim hakkıyla anlatılmak istenen engelli bireyin adalet sarayına gidebilecek, dava açabilecek, dava harcını verebilecek maddi manevi imkânı var mıdır? Ya da o engelli birey tek başına evinden çıkabiliyor mu? Yakınlarından veya başkalarından engeli nedeniyle fiziksel ya da duygusal olarak şiddet görüyor mu? Sonuç olarak engelli bireyin evinden çıkmasına engel olan herhangi bir engeli var mı? İşte engellilerin adalete erişim hakkı, bu sorunların çözümüne yönelik olarak da karşımıza çıkan bir haktır.

Adalet Bakanlığı'nın 2010-2014 dönemi içinde uyguladığı bir stratejik plan raporu bulunmaktadır. Bu stratejik plan raporunda adalete erişim imkânlarının sağlanması bizim hukuk sistemimizin zayıf yönü olarak belirlenmiş ve buna ilişkin iyileştirmeler yapılması öngörülmüştür.

Adalete erişim hakkının her ne kadar belirttiğimiz şekilde genişleyen bir anlamı olsa da Adalet Bakanlığının kendi stratejik planında dört kalemde adalete erişim hakkının sağlanacağına ilişkin önlemler alınacağından söz edilmektedir. Bu önlemler:

1. Adli yargının etkinleştirilmesi,
2. Adli süreçlere ilişkin bilgiye erişimin kolaylaştırılması,
3. Mahkemelerdeki tercüme hizmetlerinin geliştirilmesi,
4. Elektronik ortamda davacının çalışmalarının tamamlanmasıdır.

Evet, bunlar gerçekten adalete erişim hakkında çok önemli dört başlıktır. Bunların sağlanması ve adalet bakanlığınca bunlara öncelik verilmesi de çok önemlidir. Fakat bunlar sadece adalet hizmetlerine erişimi geleneksel açılardan sağlamayı hedeflemektedir. Oysa toplumsal imkânların eşit şekilde dağıtılmamasından kaynaklı bir takım adalete erişim imkânlarının sınırlanması söz

konusudur. Toplumsal imkânların eşit şekilde dağıtılması da ancak ana yasanın 2. maddesinde yer alan sosyal devlet ilkesinin tam anlamıyla uygulanmasıyla mümkün olabilir. Engellilerin haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde buna "Makul Uyumlaştırma" ya da "Makul Düzenleme" denilmektedir.

Şimdi burada konumuzla ilgili bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararını sizlerle beraber incelemek istiyorum. Bu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Z.H'nin Macaristan'a karşı davasıdır.

Bu olayda Macaristan güvenlik güçleri tarafından Z.H. birtakım hukuka aykırı eylemleri nedeniyle, hırsızlık gibi, tutuklanmaktadır. Fakat Z.H.'nin özel bir durumu vardır. Z.H. hem işitme hem görme engelli ve hem de orta derecede zihinsel engelli birisidir. Z. H. aynı zamanda okuma yazma da bilmemektedir. Dolayısıyla tutuklanmasına rağmen polisle iletişime geçememektedir. Bu durumda polis ona işaret dili bilen bir resmi görevli atanmıştır. Fakat biliyoruz ki bu tür engelleri olan bir bireyin resmi işaret dilini bilmesi beklenmemelidir. Zaten o birey de resmi işaret dilini bilmemektedir. Gerçekten kendini doğru olarak ifade edebildiği ve anlatabildiği tek insan da annesidir. Fakat bu yargılamada birden fazla engeli olan birey soruşturulurken onun annesine hiçbir şekilde başvurulmamıştır.

Macaristan devleti, mahkemede verdiği savunmaya göre engelli bireye resmi işaret dili bilen birini atadıklarını, onun yargılama esnasında ne demek istediğini anladıklarını, suçlu olduğunu düşündüklerini, iddianameyi buna göre hazırladıklarını, sonra engelli bireyi mahkeme önüne çıkardıklarını ve yargıladıklarını ifade etmiştir. Nisan - Temmuz 2011 aylarında engelli birey cezaevinde tutuklu kalmıştır. Nihai karar 2013 yılının Şubat ayında verilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi engelli birey hakkında verdiği bu yerel kararlar engellilerin adalete erişim hakkının ihlal edildiğini, tutukluluğu sırasında hapisane koşullarının bir engelinin yaşamasına uygun olmadığını, hatta cezaevinde cinsel tacize uğradığını da ifade etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kararında birden fazla engeli olan bireyi haklı görmüş ve Macaristan devletinin tazminat ödemesine hükmetmiştir. Fakat bu kararda bizim için en az karar kadar önemli olan bir başka durum daha bulunmaktadır. O da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

bu davayı incelerken insan hakları açısından nasıl bir akıl yürütmüştür? Ve bu davayla ilgili kararımı verirken hangi evrensel hukuk düzenlemelerinden yararlanmıştı? İsterseniz gelin bunları da kısaca birlikte ele alalım.

Öncelikle ifade etmek isterim ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu davada sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine bağlı kalmamıştır. Bu sözleşmenin yanında uluslararası insan hakları sözleşmelerinden ve uygulamalarından da yararlanmıştı. İnsan hakları mahkemesi, kararında işkence yasağının, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Yine bu kararda engelli birey bakımından adalete erişim hakkının da ihlaline vurgu yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin düzenlemelerine atıfta bulunulmuş, bunun yanı sıra hem de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin bir sorusu üzerine Birleşmiş Milletler 63. Genel Oturumu'nda gündeme gelen engellilerin adalete erişim hakkına ilişkin düzenlenen rapora atıfta bulunulmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararına göre engelli bir birey de suç işlemiş olabilir. Eğer siz, onun işlediği suça karşılık olarak ona bir ceza verdiyseniz ve onun cezasının infazı bir hapis şeklinde olacaksa hapishane koşulları diğer normal olarak tanımlanan bireylerin sahip olduğu koşullarla eşit olmalıdır. Eğer siz bu koşulları eşitlemezseniz bu bireyin insan onuruna yaraşır bir ortam sağlayamamış olursunuz ve onun insan onuru başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmiş olursunuz.

Kanımcıca bu olayımızdaki temel sorunlarının birincisi, engelli bireyle gerekli iletişim kanalları resmi bir işaret dili bilen görevli atansa bile sağlanmamasıdır. İkincisi hapishane koşullarının engelli bireylerin erişimine uygun şekilde düzenlenmemiş olmasıdır. Ayrıca bu karar başka olaylara emsal niteliği taşıdığı için önemlidir.

Sonuç olarak, engellilerin adalete herkesle eşit olarak erişmesi en temel insan haklarından biridir. Bu çerçevede de adalete erişim hakkının hukuksal temeli başta Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde ve yasal düzenlemelerde yer almaktadır. Yani adalete erişim hakkı dava açılarak talep edilebilecek bir hak konumundadır. Zira Türk mahkemelerinin engellilerin adalete erişim hakkında olumsuz karar vermesi halinde uluslararası hukuk yollarının da denemesi gerekmektedir. Kuşkusuz bunu gerçekleştirebilmek için daha güçlü, bilinçli, eşitlikçi,

mücadelesini sadece insan hakları bakışıyla temellendiren bir yapılanmayla örgütlenmek gerekmektedir. Unutmayalım, insanca, eşit, onurlu, başı dik bir şekilde yaşamak umutla, bilinçle, yaratıcı düşler kurarak, inançla, inatla mücadele etmektir...

Sevgiyle kalın...

Gelinliksiz Tabut

Gülcan Altun

guleycane@gmail.com

Başlığım çok iç karartıcı olduğunun farkındayım. Ancak kendimi birkaç yıldır alamadığım bir düşünceden sizleri de haberdar etmek ve biraz da siz düşünün demek istedim. Tabutta da ayrımcılığa uğruyoruz biliyor musunuz? Ne alaka mı? Anlatayım.

Son yıllarda yeni bir moda var biliyorsunuz. Evlenmeden ölen genç kızların tabutlarına gelinlik örtülüyor. Erkeklerle damatlık değil ama kızlara gelinlik... Yani ölen bir genç kızın evlenmekten başka bir muradı yok sanki. Mesela tek derdi doktor olmak isteyen birisinin tabutuna doktor önlüğü değil ama gelinlik koyuluyor. İster doktor önlüğü olsun ister gelinlik bana saçma gelen bu gelenekle ilgili anlatacağım olay.

Ancak öncesinde bu yeni modayla ilgili kafama takılan birkaç şeyi dillendirmek isterim. Bir zamanlar nasıl olduğunu anımsamadığım bir şekilde eski çağlarda cenaze törenlerinde dökülen gözyaşı miktarınca ölenin günahlarının hafiflediğini, bu nedenle toplanan kalabalığın daha çok ağlaması için cenazelerde ağlayıcı kadınların tutulduğunu duymuştum. Sırf bu işi yapan ve bununla geçimini sağlayanlar varmış. Hatta inanır mısınız bilmem? Yakın geçmişte dahi çevre illerden birinde bu kadınların hala olduğunu ve cenazelere çağrıldığını işitmiştim. İşte bence tabut üzerindeki bu gelinlik, ağlayıcı kadınların yerine geçiyor içgüdüsel olarak. Neden mi? İnsanların daha çok içini dağlayıcı bir şey oluyor. Tabuttaki genç kız daha gelin bile olamamış, daha doğru bir tabirle gelinlik dahi giyememiş. Babasının evinden genç kız temizliğin timsali bembeyaz gelinlikler içinde çıkar. Ve bundan sonra meşru bir şekilde cinsel hayatı başlar. Oysa toplumun gözündeki erkeklerin böyle bir derdi yoktur ve dolayısıyla onların tabutuna damatlık gerekmez. İşte zavallı kız daha böyle bir şeyi yaşayamamış ve kefenle evi terk etmek zorunda kalmıştır.

Toplumun genel kabulünde, milenyum çağını yaşadığımız şu zamanda bile kadın, gelinlikle hayata başlar. Aslı olan budur. Onun doktor olması, avukat olması, hayatını güvenceye alması, eloğlunun karşısında ezik kalmaması içindir yalnızca çok zaman.

Anlatmak istediğim olaya gelince; bundan tam dört yıl önce bir arkadaşımı kaybettim. Daha doğrusu arkadaşımın ablasıydı ama benim de arkadaşımdı aynı zamanda. 38 yaşında ve hiç evlenmemişti. Ondan bir yıl sonra da arkadaşımın kendisini de sonsuzluğa uğurladık. O da hiç evlenmemişti ve otuz yaşındaydı. Allah her ikisine de gani gani rahmet eylesin ve annelerine de bir kez daha sabırlar versin.

Her ikisinin de cenaze törenlerinde kalabalık arasında değildim. Bu tür ortamlar sarsıyor beni çünkü. Annem oradaydı ve haberleri ondan aldım. Arkadaşlarımın her ikisi de aynı hastalıktan vefat ettiler. Tek fark biri kördü biri değil. Son yılların moda uygulamasını sordum. İlk ölenin ardından “Tabutunda gelinlik var mıydı?” dediğimde aldığım cevap hüzünlü bir evetti. Bir yıl sonra aynı soruyu bu sefer kör olan için sordum, donuk bir tavırla “Duvak vardı” dedi. Yani sonuç: Bir yıl arayla ölen iki kız kardeşten ilkinde gelinlik örtülmüştü, kör olana ise duvak yeterli görülmüştü.

Bu ayrımcılığı anneleri yaptı demiyorum tabii ki kesinlikle. Onun bir yıl aradan sonra kaybettiği ikinci yavrusu için o an onu düşünecek durumda olduğunu sanmıyorum ama cenaze için koşturanlar böyle uygun görmüşlerdi anlaşılabilir. Ya da daha kaba bir söylemle, bu kadarını yeterli bulmuşlardı. Belki ben abartıyorum ama düşünceye kilit yok. Düşündüklerimin doğruluğunu sorgulayacak tanıdık da yok. Dolayısıyla böyle bir güdüden alamıyorum kendimi.

Belki de o an öyle denk geldi yalnızca. Aceleyle, cenaze törenine yetişmek gayesiyle gerekli ayarlamalar yapılamadı. Yazdıklarımın hepsi benim ezik duygularımın sonucu hissettiklerimden ibaret. Ancak Türkiye'nin 3. büyük kentinde ve bu kentin belki de en büyük ilçesindeyiz, bir gelinlik bulunamamasını kabul etmiyorum. Aklıma gelen bir diğer gerekçe; hani dedim ya gelinlik ölenin ardından bakanların daha çok içinin burkulmasını ve gözyaşlarının artmasını sağlıyor diye, kör arkadaşımın yeterince iç dağılayıcı özelliği vardı zaten. Kördü, çok küçük yaşlarından beri dünyayı, dünya gözüyle görememişti; kanserdi, o adı kötü hastalığı olabildiğince dik ve güçlü atlatmıştı ama gereken tüm tedavi evrelerini de yaşayarak, ki biliyorsunuzdur kanser tedavisi acı veren bir hastalık ne yazık ki. Mücadeleci bir kızdı, istediklerini yeni elde etmiş ama tadını bile çıkaramamıştı. Bu nedenle aslında duvak bile olmasa onun ardından gözyaşlarını coşturacak çok şey vardı. Duvak bu anlamda yemekte olmasa da olabilecek karabiberdi yalnızca.

Yukarıdaki paragrafi yazarken bir noktayı atladığımı fark ettim arkadaşımınla ilgili. Hani dedim ya, doktor olmak için varını yoğunu ortaya koymuş bir kızın tabutuna niye o zaman doktor önlüğü örtülmez diye. Çağlar'ın tek derdi de aslında öğretmen olmaktı. Tüm engellemelere karşın onun için o kadar çok savaş verdi ki. Onun savaşı peşinde, onunla birlikte koşan annesi bile yorulmuş ve artık yeter diyordu ama o yılmıyordu. Öğretmen olmuş ve ancak bir yıl mesleğini yapabilmmişti.

Beninki de iş değil mi? Kör olduğun halde kefen bulmuşsun, tabuta bile konmuşsun, gelinliğin peşine düşüyorsun. E siz de haklısınız ne diyeyim.

Neyse sevgili okurlar, size vasiyet edeyim bari öldüğümde geride kalanlarınız tabutuma gelinlik falan örtmeyin. Gözyaşlarını severim ama acıyla aktıkları zaman değil.

Rehabilitasyon Merkezi Savaşları

Pınar Yavuz

pinyav@gmail.com

Ülke gündemi izin verirse 28 Eylül’de okullar açılacak. Açıldıktan sonra da malum hem öğrenciler ve veliler, hem de öğretmenler için koşuşturmalı günler başlayacak. Ben de 2005 yılında çıkarılan Engelliler Hakkında Kanun kapsamında okullarda başlatılan kaynaştırma eğitimi ve bu doğrultuda öğrencilerin destek eğitimi aldığı rehabilitasyon merkezleri ile ilgili yaşadığım birkaç deneyimden bahsetmek istiyorum.

Çalışmaya ilk başladığımda uzun yıllar sonra alana dönüş yaptığım ve daha önce kaynaştırma eğitimi ile ilgili hiçbir deneyimim olmadığı için nereden başlamam gerektiğinden pek emin olamadım. Okuldaki kaynaştırma öğrencilerine dair neredeyse hiçbir dosyanın olmadığını görünce, “devletin dili resmidir” diyerek onları tamamlamakla işe başlayayım istedim. Bağlı bulunduğumuz RAM’a telefon açarak okula yeni atandığımı, kaynaştırma öğrencilerinin dosyalarında eksikler olduğunu ve RAM’daki dosyalardan bu eksikleri tamamlamak üzere uygun bir zaman için randevu almak istediğimi belirttim. Telefonda gelişen diyalog benim için biraz şaşırtıcıydı çünkü önce formların okulda olması gerektiği gibi doğru ama bana yardım etmeye pek gönüllü olunmadığını hissettiren bir cevap verildi. Ben “Hayır her şey bana teslim edilen tek bir dosyanın içinde ve orada da çok fazla eksik var” dediğimde hangi formları istediğim soruldu. Konuyla ilgili kaynaklarda açıkça belirtildiği gibi bu formlar öğrenciyi okuldan RAM’a yönlendirirken doldurulan ve sınıf öğretmeni ve varsa okul rehber öğretmenin öğrencinin hem akademik, hem de sosyal alanlardaki gelişimini değerlendirdiği ayrıntılı bir form olan Eğitsel Değerlendirme İsteği Formu, ayrıca İl/İlçe Özel Eğitim Kurulunca alınan yerleştirme raporu ve varsa RAM’da yapılan değerlendirme ve önerileri içeren kısa bir form. Bu formlarda öğrencinin yönlendirilme sebebi, yönlendirme ve yerleştirme kararının alındığı tarih, öğrencinin tanısı, engel derecesi, kabaca da olsa öğrencinin performansı ve hedeflenen kazanımlar belirtiliyor. Kısacası öğrencinin dosyasında olması gerektiği ilgili kaynaklarda da belirtilen ve uygulamadaki işleyiş ve takibi kolaylaştıran formlar. Ama yine telefonda “eksikler olsa da olur” anlamına gelebilecek bir cevap veriliyor bana. Ben yine de gelmek istediğimi ve fotokopi işiyle de benim

ilgileneceğimi – yani tabiri caizse onları uğraştırmayacağımı – ifade ederek randevumu aldım. Tüm eksikleri tespit edip, RAM’a gittim ama maalesef orada da eksikler vardı. Yine de olanlar üzerinden bir dosya hazırladım.

Sonrasında velilerimizi davet ederek BEP toplantılarımızı yaptık. Dönem içerisinde öğrenme güçlüğü yaşayan ve ilerleme göstermediği tespit edilen öğrencilerimizin yönlendirmelerini yaparken rehabilitasyon merkezleri gerçeği ile tanıştım.

1. sınıftaki bir öğrencimiz ders başarısında, akranlarından anlamlı derecede bir farklılık gösteriyordu. Hem okuma yazma becerilerinde hem de matematik becerisinde oldukça gerideydi. İkinci dönemin ortalarında veliyi davet ederek durumla ilgili kendisiyle görüştüğünden sonra öğrenciyi değerlendirme için RAM’a yönlendirdik. Aradan biraz zaman geçtikten sonra süreç hakkında bilgi almak için veliyi aradım. Veli son derece mutluydu çünkü kendisiyle çok ilgilenildiği, evden özel arabayla alındığı gibi şeyler söylüyordu. Tabii ben ilk defa bu konuda öğrenci yönlendirmiş birisi olarak çok şaşkındım. “Allah Allah böyle bir hizmet var da benim mi haberim yok?” diye düşünmeye başladım. Kalbim buna inanmayı çok istese de 35 senedir bu ülkede yaşayan bir insan olarak aklım bana burada bir terslik olduğunu söylüyordu. “Kiminle görüştünüz?”, “Sizi kim evden aldı?” , “Nereye gittiniz?” ve benzeri pek çok soru yönelttim fakat veli kiminle görüştüğünden de, nereye götürüldüğünden de bihaberdi. “Çok güzel bir binaya gittik, orada çocuğumun ders yapacağı yeri gösterdiler. Çocuğumun hastane randevusunu alacaklar” deyince anladım ki öğrenciye kendi bünyesinde eğitim verip devletin ödediği aylık ders ücreti parasını almak isteyen bir rehabilitasyon merkezi devreye girmiş. Veli bir de RAM’dan kapalı zarf içinde kendisine verilen ve hastanedeki doktorlara teslim etmesi gereken zarfı da bu kişilerin kendisinden aldığını söyleyince çok sinirlendim ve süreci o kişiler üzerinden yürütmesinin sakıncalarına değinerek, şu aşamada öğrenciye ait değerlendirme bilgilerini alma haklarının da olmadığını ifade ettim. Veli görüşüp onları devreden çıkaracağını işlemleri kendisinin yürüteceğini söyleyerek telefonu kapattı. Peki sonra ne mi oldu?

Akşam eve gittim, başım ağrıdığı için biraz uzanmıştım ki telefonum çaldı. Tanımadığım bir numaraydı. Açtım. Karşımda bir kadın sesi: “İyi günler. Ben X Rehabilitasyon Merkezi’nden arıyorum. Yönlendirme yaptığımız bir öğrencinizin velisi ile görüşmüştük. Bugün bizi arayarak sizinle konuştuğunu söyledi” diye anlatmaya başlayınca müşteri kaybetme korkusuyla ve ikna

edilmek üzere arandığımı anladım. Yaptıklarının doğru olmadığını, öğrencinin bilgilerine nasıl ulaştıklarını ve RAM'in öğrenci ile ilgili yaptığı değerlendirmeyi içeren zarfı hangi hakla aldıklarını sordum. Karşımdakinin savunması zarfı merkezin psikoloğunun açtığıydı. Ben de ister psikolog ister özel eğitim uzmanı ya da psikiyatrist olsun, RAM'in devlet hastanesinin psikiyatristi için hazırlayıp kapalı zarf içinde evrak numarasıyla hazırlamış olduğu resmi değerlendirmenin öğrencinin özel bilgisi olduğunu ve o kurum çalışanı tarafından açılmayacağını söyledim. Bunun üzerine "Bir saniye psikolog X Bey yanımda" diyerek, telefonu aniden bir başkasına verdi. O kişiye de aynı şeyleri söyledim karşıdaki sesini yükseltip haklılığını ispata çalışınca, daha fazla konuşmayacağımı ifade edip telefonu kapadım.

Ertesi sabah okula gittiğimde konuyu müdür yardımcımıza aktardım. O da okulu arayarak rehber öğretmenin telefon numarasını istediklerini, RAM'dan aradıklarını düşünerek verdiğini söyledi. Peki, iş burada bitti mi? Hayır. O gün öğrenciler okuldan çıktıktan bir süre sonra bir kadın ve bir erkek olmak üzere iki kişi rehberlik servisine geldi. Ben veli olduklarını düşünerek içeri davet ettim. Oturmaları için yer göstererek güler yüze hoş geldiniz dedim ki kim olduklarını söylemeleriyle gülümsemem yüzümde dondu. Dün telefonda görüştüğüm rehabilitasyon merkezi çalışanı kadın ve erkek psikologdu. Söze, yanlış anlaşıldıklarını ve bu duruma çok üzüldüklerini belirterek girdiler ve yaptıkları şeyin sadece öğrenciye ve veliye yardımcı olduğunu söylediler. Sabırla dinledim. Sonra telefonda söylediklerim yineleyerek niyet ne olursa olsun, RAM'in kapısından tabiri caize öğrenci toplayıp, resmi evrakları açıp, hastane randevusu almakla ilgili kaygılarımı tekrar ettim. Şahsen kurumu tanımadığımı, bu işin öğrenci üzerinden para kazanma amacıyla, üstelik bazı kişilere de aracı olmaları için komisyon vererek kazanç sağlama gibi boyutları olduğunu zaman zaman duyduğumuzu ifade ettim. Israrla aynı sözleri yineleyerek kartlarını bırakıp gittiler. Sonrasında velimiz tanıdığı başka bir veli aracılığıyla çocuğunu farklı bir rehabilitasyon merkezine yazdırdı. Ben de bir daha bu kişilerle muhatap olmadım.

Yaşadığım başka bir olaya şu. Bir gün yine okul bitmiş, öğrenciler dağılmıştı ki içeri iki kadın girdi. Okulun yakınında açılan bir rehabilitasyon merkezinin halkla ilişkiler görevlisi olarak tanıttılar kendilerini ve oturdukları an son derece özgüvenli ve ellerinde kağıt kalemleri yazmaya hazır şekilde "Evet kaç tane kaynaştırma öğrenciniz var ve bunlar kimler, isimleri nelerdir?" sorusunu yönelttiler. Sanırım kısa bir süre ağızım açık bakakaldım. Şaşkınlığımdan kurtulur

kurtulmaz “Bu bilgiler gizlidir ve sizinle paylaşmam tabii ki söz konusu değil” deyince asıl amaçlarını hatırlayarak kendilerini tanıtmaya başladılar. Ben de fırsat bu fırsat sorayım dedim “Siz öğrencilere nasıl ulaşıyorsunuz?” Cevap şu: “Eeee sokaklarda tarama yapıyoruz, evlerin kapılarını çalıyoruz, sizde ya da çevrenizde tanıdığınız engelli biri var mı?” diye soruyoruz. Gözümün önünde manzarayı canlandırınca gülsem mi ağlasam mı bilemedim. Sanırsın yolunu kaybetmiş, gideceği sokağı arıyor.

Bu yaşadıklarımın sonra kızının devam ettiği rehabilitasyon merkezinden memnun olan bir velimizden rica ettim, benim için bir randevu ayarladı ve bir gün onunla beraber rehabilitasyon merkezine giderek emekli bir öğretmen olan kurum müdürüyle görüşerek hem kafamdaki soruları sorma hem de merkezi gezme fırsatı edindim. Kurum müdürü o civardaki en eski merkezlerden biri olduklarını ve sistemde suiistimal edilen pek çok şeyin olduğundan bahsetti. Velileri RAM kapısında avlamaktan tutun, öğrenciye ders veren öğretmenlerin lise mezunu olmasına kadar... Hatta kendisinin insanlara hep şunu söylediğini ifade etti: Gittiğiniz merkezlerdeki öğretmenlerin diplomalarını sorun, size göstermelerini isteyin, göstermiyorlarsa anlayın ki orada bir sıkıntı var.” Ama maalesef bana gelen veli ücretsiz servisin olup olmadığını hep sorar da, şimdiye kadar diploma soran olmadı diye de ekledi.

Bu vesileyle şunu da yazayım. Dönem içinde dil konuşma güçlüğü tanısı alan iki öğrencimiz için yana yakıla özel merkezler, belediyeler ve rehabilitasyon merkezlerini arayarak dil konuşma terapisi ile ilgili araştırma yapıyordum. Tabii özel merkezler iyi ama çok pahalı ve velilerimizin onu karşılama imkânı yoktu; belediyeyi arıyorum bu hizmeti sağlıyorlar ama bir çocuk ve aileyle 3 ayda bir görüşülüyor, etkili olmaz. Daha önce bir arkadaşımın duyduğum ve dil konuşma terapisi hizmeti verdiğini söyleyen bir rehabilitasyon merkezini arıyorum son ümit çünkü öğrencilerin bu tedavisini RAM’dan verilen kararlar devlet karşılayacak. Önce merkezin web sayfasını inceliyorum. Gerekli bilgiye ulaşamayınca telefon açıyorum ve dil konuşma terapisi hizmeti verip vermediklerini soruyorum. Evet, veriyoruz diyorlar. Ben hizmet veren kişinin nereden mezun olduğunu soruyorum. Sekreter bir anda “Bir saniye ben sizi kurum müdüremize bağlıyorum” diyor. Müdüreye aynı soruyu soruyorum, cevap olumlu. “Peki, geldiğimizde bu hizmeti veren kişinin diplomasını görebilir miyiz?” diyorum. Karşımdaki ses birden değişiyor. “Tabii ki hayır.” Ben şaşkınlıkla nedenini soruyorum. “Böyle bir şey söz konusu olamaz, bu bir güven meselesi” gibi bir cevap alıyorum. Durumun ne olduğu belli aslında da

umut fakirin ekmeği dedikleri için ikna etmek istiyorum karşımdakini “Ama siz de biliyorsunuz ki bu işi istismar eden insanlar var ve biz de düzgün bir hizmet almak istiyoruz, diplomayı görmemizde ne sakınca var?” diyorum. Aldığım cevap “Beğenmiyorsanız başka yere gönderin”. Ben de “ O zaman bu konuşmalarınızdan doğruyu söylemediğinizi ve aslında bu hizmeti verilmesi gerektiği şekilde vermediğinizi anlıyorum” diyerek telefonu kapatıyorum.

Kısacası rehabilitasyon merkezleri ile genel olarak kavgalıyım. Mutlaka ki iyi işleyenleri de var ama benim karşılaştıklarımın çoğu kötü, azı iyiydi maalesef. Bunu tek bir nedene bağlamak tabii ki mümkün olmaz. Yetersiz denetimlerden, bu kurumlarda çalışacak ilgili meslek elemanlarının sayıca yetersizliğine, kurum sahiplerinin ticari kaygılarından, etik değerlere kadar çok fazla etken var.

Tecrübelerim sonucu vardığım nokta velilerin bir rehabilitasyon merkezi seçmeden önce ve seçtikten sonraki süreçte bilinçli olmalarının ve haklarını öğrenmelerini sağlamanın önemli olduğu. Bu yüzden BEP toplantılarında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği'nin kayıt, merkezden ayrılma ve yeni merkeze kayıt, devam devamsızlık ve telafi ders hakkı ile ilgili maddeleri konusunda yazılı olarak bilgi veriyorum. şu ana kadar bir velimiz hariç hiçbirisi bu haklarını bilmediklerini söyledi ki aralarında çocuğu 3 senedir rehabilitasyon merkezine devam edenler de vardı. Mesela öğrenci derse gidemediği durumlarda telafisinin yapılmadığını ifade edenler de çoğunlukta ydı.

Yeni yönlendireceğimiz öğrencilerin velilerine tüm bu süreçte yaşayabilecekleri rehabilitasyon merkezi savaşlarından bahsediyorum ve öğrenci RAM'dan yerleştirme kararını alana kadar merkezlerle işbirliği yapmamalarının daha sağlıklı olacağını ve birden fazla merkezi gezerek son kararlarını vermelerinin önemini vurguluyorum.

Charles Bonnet Sendromu

Elif Emir Öksüz

elifemiroksuz@gmail.com

Bu ay sizlere, geçen yıl NFB OHIO konferansında ilk kez haberdar olduğum Charles Bonnet Sendromu hakkında bilgi vereceğim. Özellikle az görenlerin ve görmesini sonradan kaybedenlerin mutlaka okuması gereken bir yazı bu.

CBS, görmesini sonradan kaybeden insanlar arasında aslında oldukça sık görülen bir durum. Görme kaybı sonrası, kişinin gerçekte orada olmayan şeyleri görmesi anlamına geliyor. Yani bir çeşit halüsinasyon görme hali. İşin içine halüsinasyon girince, durum biraz ürkütücü gelmiş olabilir. Zaten bu sendromun en zor kısmı da bu. Bir anda akıl sağlığınızı kaybettiğinizi, çıldırmaya başladığınızı düşünebilirsiniz. Sakin olun, bu sadece beyninizin size oynadığı görsel bir oyun, görme kaybınıza verdiği bir tepki.

Bundan yaklaşık 250 yıl önce yaşamış İsviçreli yazar Charles Bonnet, dedesinin katarakt nedeniyle görmesini kaybetmesinden sonra yaşananları yazmış ve sendromun adı bu yüzden Charles Bonnet sendromu olarak kalmıştır. Bonnet'in dedesi tam da az önce söylediğim gibi, aslında orada olmayan şeyler görüyormuş; evler, insanlar, belli tekrarlayan motifler, hayvanlar...

CBS yaşayan kişiler, yaşa bağlı maküler dejenerasyon, katarakt, göz tansiyonu veya şeker nedeniyle görmelerini kaybetmiş olabilirler. Bunların çoğu ileri yaştaki kişilerde görülse de, CBS kimi zaman çocuklarda dahi görülebilir. CBS hakkında çok fazla şey bilinmese de, beynin, görsel uyaran azaldığında oluşan boşlukları kendi kendine doldurması olduğu söylenebilir. CBS'in tanı koymada kullanılan bir testi ve tedavisi yoktur. En önemli şey, aklınızı yitirmediğinizi bilmek ve bu sendromu yaşadığının farkında olmaktır.

Birden bire olmayan şeyler gördüğünüzü fark etmek korkutucu bir durumdur. CBS yaşayanlar, evler, insanlar, ağaçlar, hayvanlar, fantastik yaratıklar, anlamsız geometrik şekiller ve daha pek çok farklı şey gördüklerini belirtmişlerdir. Bazen bu görüntüler hareketli olabilir. Görülen şeylerin normalden çok küçük veya çok büyük olması da mümkün. Parmak insanlar, devasa

karnıcalar görebilirsiniz, sakın olun. Görüntülerin gerçek hayatın fonuyla birleşmesi de mümkün olabilir. Yani bir inek halüsinasyonu görüyorsanız ve baktığınız yerde yatağınız duruyorsa, yatağınızın üzerinde bir inek olduğunu görebilirsiniz. Bazen bu görüntülerin gerçek olmadığını anlamak kolaydır. Tencerenin içinde bir ejderha görmek oldukça gerçek dışıdır. Peki ya yatağınızda bir örümcek görürseniz? Evinizin içinde insanlar görmek de hayli ürkütücü olabilir. Böyle durumlarda herhalde görüntünün gerçek olup olmadığını öğrenmeye çalışmaktan başka bir çare yok. CBS yaşadığınızın farkında olursanız, en azından paniğe kapılmadan önce, bunun beyninizin bir oyunu olduğunu düşünebilirsiniz.

CBS yaşayanlar halüsinasyonların bazen birkaç gün kaldığını belirtmişlerdir. Yani uyuyup uyanıyorsunuz ve o güzel kedi ya da cehennem zebanisi hala gözünüzün önünde. Oldukça zor bir durum. İşin ilginç yönlerinden biri de bu görüntülerin kişinin o anki görme düzeyinden çok daha iyi olması. Normalde bir arabayı sadece ana hatlarıyla görebilen, rengini dahi ayırt edemeyen biri, halüsinasyonunda arabanın plakasını dahi görebilir.

Bu ilginç sendromla baş etmek zor olabilir. Tek yapabileceğiniz, eğer ihtiyacınız varsa baş edebilmek için destek almak ve duruma uyum sağlamak. Bu halüsinasyonlar sizi aşırı kaygılı yapabilir, kendinize olan güveninizi azaltabilir. Böyle bir durumda psikolojik destek almaktan çekinmeyin.

Açıkçası ben bütün bunları duyduğumda kulaklarıma inanamamıştım. Bu sendromu yaşayan iki kadının anlattıkları çok ilginçti. Eve gelip internetten araştırdığımda, söylenenlere benzer şeyler çıktı yine karşıma. Ben de sizinle paylaşmak istedim. Kısmet bu ayaymış. Kim bilir belki aramızda bunu yaşayanlar vardır da neler olup bittiğine anlam veremiyordur. Deli damgası yememek için kimseyle de paylaşamıyordur.

<http://www.rnib.org.uk/eye-health-eye-conditions-z-eye-conditions/charles-bonnet-syndrome>

Engelsiz Dokunmatik Sistemlere Erişilebilir Bir Alternatif (Android)

Sarper Arıkan

sarperarikan@akdeniz.edu.tr

Değerli EEEH dergisi takipçileri, mevcut erişilebilir çözümlere alternatif olacak ve hayatımıza yavaş yavaş giren android işletim sistemli cihazlar ve çözümler konusunda pratik bilgiler sunmaya çalışacağım sizlere.

Mümkün oldukça teknik bilgilerden uzak ve yalın bir dille konuyu inceleyeceğim. Android erişilebilirliği ne durumdadır fikir sahibi olmuş olacaksınız.

Erişilemeyen, bir zamanların Android işletim sistemi, yeterince erişilebilir olmaya başladı mı?

Konuya yukarıdaki soruya vereceğim cevapla giriş yapalım.

2012 yılı ikinci yarısında bir IOS kullanıcısı olarak, radikal bir karar almak istedim ve Android işletim sistemli ilk cihazımı aldım. Bazı endişelerim vardı elbet, ancak cesaretle mağazaya girip Galaxy S4 Android 4.2.2 versiyonlu ilk sistemimi edinmiş oldum. İlk cihazı alıp eve geldiğimde, çok da yabancılık çekmedim. Biraz mantık farklıydı, fakat temel aynı fikre dayanıyordu. Ekranı iki kere dokun, etkinleştir ve tek parmakla seçme. Bu tanıdık bir bakış açıydı ve dokunmatik sistemlere IOS ile gelmişti. Android işletim sistemi de günümüze gelene kadar üzerine çok şey eklendi. Erişilebilir cihazların sayısı artmaya başladı ve günümüzde alım için seçme tercihlerimiz çeşitlendi. Birçok sistem Android ile geliyordu, fakat açıkçası içlerinden sadece birkaç marka erişilebilirlik ihtiyaçlarımızı kısmen karşılayabiliyordu.

Günümüze geldiğimizde ise, Android 5.0 ile web görünümünde, cihaz kullanım karakteristiklerinde IOS işletim sistemini andıran çözümleri görmeye başladık. Öyle ki Smasnug Galaxy S6 ile gelen voice asistant ile sunulan parmak hareketleri, kullanımı erişilebilir bir seviyeye çıkardı. İçimizden defalarca benzer sistemlerde de aynı özellikler olması gerektiğini savunduk.

Samsung'un erişilebilir dokunmatik çözümü, Google talk back geliştiricilerini de harekete geçirdi ve akabinde birçok özellik de beraberinde geldi. Kısaca;

*Ekranın karartılması,

*IOS da yer alan roter hareketlerine benzer içeriklerin Android üzerinde liste şeklinde görüntülenmesi,

*Web içeriklerinin bölümler, kontroller ve listelerde gezinirken dolaşımın optimize edilmesi

gibi birçok değişiklik de Google talk back geliştiricileri tarafından yapıldı. İşte bu gelişmeler, bir zamanlar erişilemeyen android sisteminin, erişilebilir bir alternatif olarak yaşamımızda yer bulmasını sağladı.

Engelsiz ve erişilebilir günler geçirmeniz dileğiyle.